

UČENÍ O SPOLEČNOSTI V PRIMÁRNÍ ŠKOLE: DOSAVADNÍ PŘÍSTUPY K VÝBĚRU A INTEGRACI UČIVA

SOCIAL STUDIES IN CZECH PRIMARY SCHOOL: APPROACHES TO SELECTION AND INTEGRATION OF SUBJECT MATTER

Michaela Dvořáková

Katedra občanské výchovy a filozofie, Pedagogická fakulta, Karlova univerzita, Praha

Abstrakt

Jednou z otázek, kterou přináší probíhající revize kurikula základního vzdělávání, je možnost a vhodnost integrace učiva ve vzdělávacích oblastech. Tato diachronní komparativní studie popisuje proměny společenskovedního vzdělávání v české primární škole v průběhu 20. a 21. století. Studie vychází z analýzy kurikulárních dokumentů spojených s reformami let 1931, 1976 a 1992 a 2007, které kombinuje s popisem kontextu a procesu jejich vzniku. Výsledkem je popis vývojových tendencí a představení typově odlišných způsobů výběru a integrace učiva společenskovedních předmětů. Analýza minulých reformních pokusů přispívá k teorii tvorby kurikula a může inspirovat tvůrce (modelových) školních vzdělávacích programů nebo autory učebních materiálů.

Klíčová slova: společenské vědy; primární vzdělávání; kurikulum; komparativní analýza; Česko

Abstract

One of the key questions raised by the ongoing revision of the Czech curricular frameworks is the possibility and appropriateness of integrating the curriculum in educational areas. This diachronic comparative study describes changes in social studies in Czech primary schools during the 20th and 21st centuries. The study is based on the analysis of curriculum documents associated with the reforms of 1931, 1976 and 1992 and 2007 combined with a description of the context and process of their creation. The result is a description of developmental tendencies and a presentation of different approaches to selection and integration of subject matter of social studies. The study contributes to the theory of curriculum making and can inspire the developers of school curricula.

Keywords: social studies; primary education; curriculum; comparative analysis; Czechia

1 ÚVOD

Prvouka a vlastivěda jsou tradičně předměty integrovanými. Způsob integrace poznatků se během 20. století radikálně měnil s různými pedagogickými východisky nebo v reakci na změny politické. Ani ve 21. století neexistuje širší shoda na obsahu těchto předmětů, na jejich roli v základním vzdělávání a vztahu k předmětům na 2. stupni ZŠ. Cílem této práce je identifikovat typy integrace učiva v předchozích kurikulárních dokumentech vymezujících společenskovední učivo primární školy, představit jejich teoretické předpoklady a hledat, zda existují poznatky o jejich praktických dopadech.

2 TEORIE

Poslední studie mapující vývoj pojetí společenskovedního učiva primární školy byla zpracována v 60. letech 20. století Strnadem (1966) jako příspěvek k pojetí základního učiva. Na jeho práci navázaly výzkumné studie věnované zejména psychologickým charakteristikám žáků ve vztahu ke geografickému a dějepisnému učivu (Lebedová et al., 1972), ze kterých částečně vycházela vlastivěda tzv. nové koncepce. Utváření kurikula v 90. letech minulého i nultých letech našeho století již systematickým výzkumem podpořeno nebylo. Dvořák a Dvořáková (2018) zpracovali synchronní komparaci pojetí dějepisného učiva v kurikulu společenských věd primárního vzdělávání vybraných států, na kterou tato studie navazuje. V obecnější otázce zaměření cílů vzdělávací oblasti studie vychází z kurikulárních studií a navazuje na diskusi o roli znalostí ve vzdělávání (Young & Muller, 2013).

3 METODOLOGIE VÝZKUMU

Diachronní komparativní studie popisuje proměny společenskovedního vzdělávání v předcházejícím století. Představuje pojetí předmětu po reformách z let 1931, 1976, 1992 a 2007. Studie vychází z analýzy kurikulárních dokumentů, které

kombinuje s popisem pedagogických východisek, společenského a politického kontextu a reflexe procesu vzniku kurikula odbornou veřejností. Východiskem pro srovnávací analýzu bylo otevřené kódování popisu vybraných pojetí, ze kterého vzešla jednoduchá tematická analýza. Studie zřehledňuje charakteristiky vybraných pojetí předmětu, které vzájemně porovnává a následně identifikuje vývojové trendy ve vymezení učiva. V závěru s využitím příkladů z učebnic ilustruje problémy utváření obsahu učiva, které přetrvávají do současnosti, a jsou proto výzvou i pro aktuální revizi kurikula.

4 OČEKÁVÁNÉ VÝSLEDKY

Otázky výběru učiva provázejí společenskovední vzdělávání od začátků. Shodu ohledně principu blízkosti a výběru učiva podle místních podmínek za 1. Československé republiky (Černý, 1936) zpochybnily reformy za socialismu, které akcentovaly logiku vědních oborů. Proměňovaly se i důrazy cílů, od zaměření na individuální zájmy žáka a jeho postoje po rozvoj abstraktního oborového myšlení. Na aktuální pojetí oblasti Člověk a jeho svět měl nejvýraznější vliv vzdělávací program Obecná škola, který se vymezoval proti předchozímu pojetí tzv. Nové koncepce, a spolu s ideologií odmítl i pedagogicky propracované koncepty. Obecná škola petrifikovala pojetí vlastivědy s podrobně stanoveným historickým učivem do té míry, že ani reforma, která dává v rámcovém kurikulu svobodu výběru učiva, jej nedokázala změnit. Naději na změnu přinášejí oborové didaktiky dějepisu a společenských věd, které mohou díky větší provázanosti kurikula prvního a druhého stupně ovlivnit i pojetí oblasti Člověk a jeho svět.

5 ZÁVĚRY A DISKUSE

Kurikula společenskovedního vzdělávání primární školy se liší jak pojetím, tak mírou zastoupení témat historických, občanských a geografických. Přijetí reformy v praxi bylo výrazně ovlivněno mírou opory, kterou kurikulum nabízelo. Podrobně rozpracované politické a geografické učivo vlastivědy „nové koncepce“ ovlivnilo profilaci předmětu k porozumění fungování hospodářství státu. Obecná škola akcentovala zase historický pohled. Snaha Rámcového vzdělávacího programu pro ZV dát učitelům větší svobodu neměla očekávanou odezvu (Tupý, 2018). Na otázku, za jakých podmínek kurikulum může lépe podpořit realizaci

potřebných změn obsahu a pojetí výuky, by se mohl zaměřit další výzkum. Limitem této práce je omezení na zamýšlené kurikulum. Vzhledem k tradičně silnému vlivu učebnic by se další výzkum mohl zaměřit na ně s předpokladem, že poskytují alespoň nepřímý doklad o realizovaném kurikulu.

6 LITERATURA

- Dvořák, D., & Dvořáková, M. (2018). Kurikulární reformy v anglofonních zemích: tři případy proměny historického učiva v primárním vzdělávání. *Orbis scholæ*, 12(1), 135–157. <https://doi.org/10.14712/23363177.2018.289>
- Černý, N. (1936). *Vyučování vlastivědě v duchu nových učebných osnov: (Metodické poznámky a podrobná učebná osnova)*. [Osnovy a praxe, Sv. 29.] Státní nakladatelství.
- Lebedová, A., Janda, J., Stanková, M., & Chobotová, H. (1972). Psychologické aspekty základního vzdělávání. In *Ke koncepci základního vzdělávání* (s. 43–47) [Zprávy výzkumného ústavu pedagogického v Praze č. 26]. SPN.
- Strnad, E. (1966). *Věcné učení na základní škole: příspěvek k pojetí základního učiva*. Pedagogická teorie a praxe. Státní pedagogické nakladatelství.
- Tupý, J. (2018). *Tvorba kurikulárních dokumentů v České republice: historicko-analytický pohled na přípravu kurikulárních dokumentů pro základní vzdělávání v letech 1989–2017* (2., doplněné a upravené vydání). Masarykova univerzita.
- Young, M., & Muller, J. (2013). On the powers of powerful knowledge. *Review of education*, 1(3), 229–250. <https://doi.org/10.1002/rev3.3017>